

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

31004

ÅNGERMANLAND

Ådalsliden

15/3 1978

Lundin, Paul, 1978

Svar på ULMA:s frågelista M 25 Jaktens
och fiskets betydelse för hushållningen

12 bl.4:o

31004

Uppgiftslämnare: handl. Paul Lundin, f. 1922, Näsåkers kyrkby
f.d. Ådalslidens kommun, nu Sollefteå storkommun, Västernorrland

Att jakt och fiske haft en allmän betydelse är
ställt utom allt tvivel också för vår trakt. Alla byar ligga
grundade utefter de två huvudälvarna, Fjällsjö- och Ångerman-
älvarna samt vid de större sjöarna.

Fisket var ju i allmänhet en lättare gren att
förvärvas än jakten. Minnammor Fanny Margareta Lundin, f.
Vestin 1893 i Näsåker, berättar att de alltid som barn fick
äta strömming och sill, som köptes eller tillbyttes, och
barnen förmanades noga att inte lämna något annat än huvudet
och svansen av fisken. Min morfar fiskade mycket med lax
och lake samt också ål, och trots att det aldrig var någon
överflöd på mat, så var det nästan så att man tyckte att det
kunde ibland bli för mycket av det goda (fisken). Morfar
var ju torpare och någon direkt överflöd på mat var det ju
inte.

Skiftesgodemannen J.A. Tengström i Rå, dog 1967
85-årig, berättade att han hört av sina morföräldrar, att
under de stora nödåren på 1860-talet då försvann också allt
vilt i skogen och all fisk i sjöar och vattedrag. Det var

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
ÅNG. ÅDALSLIDEN
Fgl. M 25

alldeles som om fisken och viltet tagit anstöt av nöden och missväxten, ty sjöarna tycktes tomma och fällorna likaså.

Detta gällde framförallt 1867-68 enl. Tengström, och även min morbror Nils Otto Vestin i Näsåker (1890-1965) har sagt sammalunda.

I äldre tiden före 1830-talet reste man gärna till marknaderna i Hammersdal, Strömsund, Östersund, Sollefteå och Härnösand med frusen fisk, fågel och hudar och skinn för att byta till sig andra varor. Längre tillbaka på 1500- och 1600-talen hade byarna s.k. båtlag från Sollefteå till Härnösand dit man reste för att byta till sig på marknaden. Det var 18 mil dit från Näsåker och i regel körde man häst till Sollefteå 4,5 mil och därifrån båtvis ner till kust^{staden}~~staden~~. Vintertid fast det blev mera sällan körde man hela vägen ner till H-sand. Under 1800-talet fanns det uppköpare som köpte upp hudar, skinn frusen fisk och fågel och körde ända ner till Stockholm, 65 mil och den resan anträdde i febr. och tog någon månad. Ibland kunde man bli hindrad på vägen av menföre eller speciell kyla och det hände ibland att lasten av fågel och fisk förstördes. Sörkörare kallades dessa.

I allmänhet ansåg man att alla hade rätt att ta ur markerna vad man kunde. Statliga bestämmelser igno^rerade

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
ANG. ÅDALSLIDEN
Frgl. M 25

man och även de ärligaste och mest ansedda personer, ansåg sig inte begå några lagliga brott eller synda, när de tjuvjagade. En av bygdens stormän, bonden Erik Vilhelm Borin å hemmanet Stendalen i byn Rå (1835 - 1923), landstingsman och saksförare vid tingen, var trots sin rikedom (20-talet kor, 10-talet hästar, egen kvarn och såg m.m. en fanatisk tjuvjägare, men det kunde ju tänkas att det för honom blivit en sport, eftersom man aldrig lyckades fälla honom för tjuvjakt. Mutor fanns nog också på den tiden. Men tjuvskytte ansågs inte skamligt eller ohederligt.

Till 50 % tror jag man kan säga att jakt och fiske har en huvudsak för många, särskilt fattiga, att skaffa försörjning av. Den andra hälften, och det märkliga är att vår sockens del, så är uteslutande bygdens storjägare som lämnat sitt namn till eftervärlden som skyttar och oförvägna jägare, enbart storbönder och välsituerade.

De välkända "Hans Ers'pojka" Anders Hansson Hellman, Hans Hansson Sundin och Nils Hansson i Norrmoflo, söner till storbonden o. nämndemannen Hans Ersson f. 1781 rik och ansedd, enl. kyrkostämmoprotokollen ivrig långivare, vilket tyder på att han hade gott om pengar. Hans tre söner äro legendariska som älg-, björn- och vargjägare och den yngste

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
 ÅNG. ÅDALSLIDEN
 Frgl. M 25

Nils Hansson, kallad "Enögde Faijen", sysslade aldrig med annat än jakt och hade föderåd från faderns hemman, som gjorde honom ekonomiskt oberoende. Den bekante störljägaren "Björn-Eck'" (kyrkvärden o. bonden Erik Andersson (1739-1831) hade det ojämeföriligast största hemmanet av byn Norrmoflos fem stamhemman. Hans son "Björnskjutar'n" Anders Ersson ägnade sig mest åt jakt och hade drängar som skötte hemmanet och jordbruket. Två andra störljägare, båda björnskyttar var nämndemännen Zachris Josefsson (1810 - 1898) i Kläpp och Kerstöp Ersson i Norrmoflo (1774 - 1855) hade några av socknens burgnaste gårdar. Erik Hermansson Åström i Åhs (1807-1874) burgen störlbonde, var så facinerad av jakten att han trots reumatismen och ledvärk hade en liten släde som dragen av en häst (ibland en släpa på ofrånkomligare terräng) for omkring i markerna för att skjuta och lägga ut snaror och fällor. Ingen av dessa var således ekonomiskt beroende av jakten utan hade den som hobby - hade blivit fångade av jaktens tjusning etc. Här kan noteras att några torpare som under 1800-talet bodde i några skogsbyar inom socknen, och hade stora barnskaror å 15-18 barn, voro mycket klena och ointresserade jägare. Märkligt nog förtäljer inte socknens krönika om torpare, nybyggare, hantverkare etc som några direkta störl-

1978
ULMA 31004. Paul Lundin.
ÅNG. ÅDALSLIDEN
Frgl. M 25

jägare och fångstmän, men istället visar bygdens historia att de lägre folkgrupperna ägnade sig mycket åt fiske istället.

Fast visst fanns det en del storjägare också bland de lägre folkgrupperna. Båtsmannen Per Andersson Fors f. 1802, Lapp-Sifver (mitten av 1700 och senare delen var f. 1731) fällmakaren Anders Andersson f. 1820 i Krånge "Klockarns-Ante i Sörrisa", var några namn som historien bevarat som goda jägare. Men ingen av dem kommer upp i samma intensitet, skicklighet och blivit legendomsusade som ex.vis Hans Ers´pojka´, "Björn-Erk", "Björn skjutar´n" m.fl.

Det berättas om dalmasen Johan Olofsson f. ¹⁷⁶⁷~~1772~~ ("Järnes Ors´n") som tillsammans med sin mor och en syster, slog sig ner på Fransåsen och började bryta mark och omsider skapade en stor mönstergård med stora skogsarealer, skapade såg, kvarn men han jagade aldrig. Någon fälla ibland, fiskade litet ty nybygget låg långt ifrån någon sjö men med omfattande myrmarker och slättesmyrar omkring. Men han är ju mera ett undantag.

Gästgivaren Nils Olofsson i Västanbäck som levde under senare delen av 1700-talet var en rik storbonde med stor gård och skall ha varit en väldig Nimrod. Blev aldrig utan vilt sägs det, men hade hjälp av de underjordiska (vittrorna). En annan Västanbäcksbonde, Erik Christofersson (också slutet

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
ÅNG. ADALSLIDEN
Frgl. M 25

av 1700) skidade varje vintervinter bort till den ca 7 km av
lägsna Lappmyrhöjden för att skjuta skogsfågel.

Om jakt och fiskefärder, berättas att folket i Omsjö
by 16 km norr om Näsåker, med oblida ögon såg att jägare från
Näsåker och andra byar efter älvdalarna kommo för att jaga
skogsfågel på Kipparåsen norr om Omsjö, som var allom bekant
för sin rikedom härpå.

Bygdekrönikören skraddarmäst. N.E. Ritzén i Åsmon
(1850-1926) omtalar eller rättare sagt citerar en domstols
handling fr. 1503 där några personer äro anklagade för att
ha förstört och nedrivit några av kyrkoherdens laxfiske nät
och laxtinor i Nämforsen vid Näsåker. Det märkliga är, menar
Ritzén, att alla utom en äro hemmahörande neråt Ådalen, som
Nora, Högsjö, Bredsäter m.m. vilket bevisar att det kom folk
långväga ifrån för att fiska lax. Det var en 10-15 mil.

Det var mest vissa tider när jakten ansågs gynnsam
och betingelserna i övrigt voro goda, som man gick på jakt.
1600- och 1700-talen jagade mangärna för skinnens skull,
1800-talet däremot verkar skinnhandeln efter 1850 mindre ofta.

Det var inte så vanligt att man bygde speciella jakt-
kojor i skogen. Ofta låg man i fäbodstugor eller oftast vid
en s.k. nying. Kyrkvärden P.J. Kallin säger att "Björnskjutar'n

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
ÅNG. ÅDALSLIDEN
Frgl. M 25

ofta under sina jaktfärder låg ute vid någon nying. Samma var förhållandet med fällmakaren Jonke Lundmark i Norrmoflo (Jonas Daniel Hansson Lundmark, 1854-1893) när han inbiten mårdjägare var ute på jakt. Men båda ådrogo sig förkylnings sjukdomar av sitt förfaringssätt. Förkylningar och för Lundmarks del lundblödning. "Björnskjutar'n" Anders Ersson dog 1806 = 35 år.

Vissa inbitna jägare hade alltid bössan med sig, var de än gick. Så ex. vis Hans Ers'pojka'i Norrmoflo som sade sig vara totalt oklädd om de ej hade bössan med sig. Endast när de gingo till kyrkan lämnade de geväret hemma. Samma var förhållandet med de i denna redogörelse namngivna större jägarna. Hade de ärende till fäbodarna eller skulle hämta hö i någon skogslada, följde bössan med, huru otymplig och tung den än kunde vara.

Häromkring voro markerna och skogarna ej större än att det alltid fanns fäbodställen med täta mellanrum där man kunde ha köttet förvarat i källaren där som alltid stod olåst. Var det björn, lo, älg etc. vände man alltid hem eller till närmaste by efter häst (m.släde eller släpa). På en radie av högst någon mil fanns det alltid något nybygge, fäbod eller by och gamla tiders folk voro avstånden aldrig långa för. Så var det i varje fall inom min hemsocken.

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
 ANG. ÅDALSLIDEN
 Frgl. M 25

Djur som ekorre, räv, varg, lo etc. tog man endast skinnen av, men det hände under nödår, som ex.-vis 1867-68 att man åt räv- och ekorkött.

Vinterfågel sålde man i regel till uppköpare s.k. sörkörare, men vårfågel som fångades på vårvintern och lek-tiden, den behöll man själv.

En del personer gick på jakt bara när det var dåligt i skafferiet, medan många andra jagade jämnt, eller när gynn-samma tillfällen erbjöd sig. Björn, lo, mård var några djur som man sköt och många åt hjörnhjärtat för att bli stark och ännu bättre jägare. Det berättas om de här "Hans Ers' pojka" att de med förkärlek jagade olika djur. Hans Hansson Sundin jagade med förkärlek älg, Anders Hansson Hellman varg och Nils Hansson "Enögde Faijen" småvilt, mest utter och fågel. Det berättas (enl. torp. Zach. Hellman i Norrmoflo 1890-1970) sonson till Anders H-son Hellman, att en gång när bröderna hade varit till Sörmoflo fäbodan, träffade de på färskt älgspår. Hans tog genast upp spåren, men de andra fortsatte hemåt. En annan gång gingo de till kyrkan, då de ej hade gevären med sig. Någon bit från kyrkan fingo de se en fågelkulle^{en} bit ifrån vägen; Nils Hansson skyndade halvt springande tillbaka till hemmet efter gevären, och frampå hög mässan kunde bröderna omsider höra hur det small.

ULMA 31004, Paul Lundin. 1978
ÅNG. ÅDALSLIDEN
Frgl. M 25

Det kom ett bud från en grannby om hjälp mot varg. Anders begav sig omedelbart iväg, medan de två andra bröderna stannade hemma. Hans kunde någon gång också gå med på vargjakt, Nils dock aldrig. "Björn-Eck" och hans son "Björnskjutar'n" jagade uteslutande bara björn. De ansåg att det var det enda som egentligen var något att jaga.

Viltet torkades och röktes uteslutande i hemmet, saltades aldrig, eller mycket sällan.

Åt man ute skars skivor av köttet och trädde på pinnar. I allmänhet ansågs kött från vilt smakligare och mörare och äts med större förtjusning än av boskapsdjur. Ägg av skogs- och sjöfågel samlade man aldrig.

Man gjorde pälsar av hundskinn och varg- och björn skinn, handskar av samma, kattskinn ansågs mycket bra för ryggvärk eller annan värk, skinnkragar gjordes av mård, lekatt, väskor och mössor allmänt. Mössor ex-vis av bäver, mård och fällar kunde också tas av vilda djur ehuru fårskinn var det vanligaste. Hartassar användes som kritpensel och min mor såg som liten huru en fattig fällmakarkäring rörde om i köttgrytan med en hartass. (Början av 1900-talet).

Fågeldun användes i regel till att stoppa kuddar och bolster och fågelvingar att sopa ihop mjöl med.

ULMA 31004, Paul Lundin, 1978
 ÅNG. ÅDALSLIDEN
 Fagl. M 25

Bonden Sven Erik Svensson i Forsmo f. 1898, påstår:

"En viktig ingrediens i försörjningen gammalt var skogsfågeljakten. Dels som försäljningsobjekt, dels som egen maträtt. Vi hade en bergshöjd någon halvmil norr om byn som vi kallade Midsommarhöjden därför att vi i midsommarveckan gick dit bort och sköt fågel. Vi soltorkade sedan $\frac{1}{2}$ fågeln och för det mesta så gjorde vi så med köttet. Något saltades väl in men det som soltorkades det höll sig längre och var lämpligt till matsäck när vil ågo ute i skogarna."

Samma uppfattning har också f. handl. Bernhard Eriksson i Åsmon f 1901 i Norrmoflo. Som barn mindes han huru man snarade skogsfågel på höstarna och på senhösten kom uppköpare och köpte upp allt som gick, fraktade det sedan till Selsjöns jgvstn (3,5 mil fr. Näsåker) där det skickades vidare till Sthlm. 9 av 10 bönder snarade skogsfågel. Köttet av fågel man använde för egen del, soltorkades, liksom fråga om älgkött, men det var mera sällan som älgar sköts. Man gjorde skor av älghuden och s.k. bärmskinn som användes av hantverkare främst skomakare och snickare, men även av smeder och som ett slags skydd av bönder och torpare vid vissa arbeten. Bärmskinn var det samma som bärmskinn = ett slags förkläde.

Bernh. Eriksson berättar också huru en kusin till honom

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
ANG. ADALSLIDEN
Fgl. M 25

som hette Einar Andersson omkr. 1915 hade fått skräp i ögat och gick till en gammal bondeänka i byn Sörmoflo som brukade fiffla med litet varjehanda. Hon hette Cajsa Magdalena Olofsdotter Lidström (1829-1920) och hon hade en sten som hon tagit ur tjäderns kräva, som hon tog ur skräpet med.

Fiskets betydelse.

Fisket synes här ha bedrivits mera av den fattigare delen av befolkningen och de mera välbärgade tycks ha haft fisket mera som en hobby, ~~en motsats alltså~~ Den senare kategorien brukade gärna särskilt till midsommaren sticka iväg till någon fiskarkoja eller fäbod och ligga där över helgen och fiska. Vid älvarna var det harr, sik, lax, ål och lake men också aborre och gädda som var sjöarnas huvudsakliga fångst. I bäckar och åar fiskade man gärna s.k. stenbit. En fiskekoja var i regel av runda stockar (äldre tider) med eldhärd och öppning i taket. Ibland kunde man göra en epamurning.

Norr om Näsåker (15 km) låg Karfsjön och i grannsocknen Junsele den stora Betarsjön. Här fångade man "karvsjösillen" och "betarsjösillen" en sik som inte var större än strömming och när den fisken hade stim på höstarna gick det att få stora mängder som sedan nedsaltades.

När man forslade hem fisken berättar Bror Forslund f. 1913 i Lidgatu (f.d. vattenfallare) att man gärna lindade in fisken i allöv (årderlöv) som hade en säregen förmåga att hålla fisken fräsch och fin. Avstånden voro ej större att man tog med fisken hem där den saltades ner. Den fraktades hem i näverkontar för näver var också bra mot förruttelse. Näverstut. I regel stekte man fisken på glöd om man skulle äta vid tillfället. Rommen åts i regel och småfisk skulle man äta med benen i (obenad).

Både far och mor säger att i deras hem och även jag själv känner till var strömming och sill den stående frukostmaten. Klarskinn användes ofta till kaffe. Min mor använde den t.o.m. bara tills för några år sedan. Mest skinn av torkad långa men också abborrhud användes till klarskinn. När lanthandlarna började växa fram under 1800-talet hade de alltid i sitt sortiment saltsill och saltströmming. Sillen var alltid norsk medan strömmingen kom från kusten.

Min mor säger att i hennes hem (hennes far var flottningsförman och han hade även ett mindre jordbruk) så var fisken stamfödan. Fadernf iskade mycket bl.a. ljustrade han lax på höstarna, och de fick ofta fisksoppa som ansågs närande och kraftfull för barnen.

ULMA 31004. Paul Lundin. 1978
 ANG. ÅDALSLIDEN
 Frgl. M 25